

PRILOG ISTRAŽIVANJU POVIJESTI NASTANKA ZGRADE FAKULTETA ORGANIZACIJE I INFORMATIKE VARAŽDIN

(U ovom je radu obuhvaćen postanak svih bivših isusovačko-pavlinških objekata)

Proširenost protestantizma u 16.stoljeću osobito se osjetila u Varaždinu utjecajem eminentnih pobornika reforme u crkvi toga vremena koji su ovdje živjeli i djelovali, a to su u prvom redu bili vlasnici varaždinske tvrđve - članovi obitelji Ungnad kao i neki članovi roda Zrinski iz Čakovca. Neko je vrijeme u tom duhu djelovala ne samo u Nedelišću nego i u Varaždinu tiskara pod vodstvom Manliusa - Mandela. Tom su pokretu bili priklonjeni i varaždinski književnici i gradski bilježnici Pergošić i Škrinjarić, pa i neki članovi klera. Oštri zaključci Hrvatskog sabora u prvim decenijama 17.stoljeća da protestante treba progoniti, jer se taj pokret ponovno proširio, posebno se tiču Varaždina. Sabor traži da se izmijeni gotovo čitav gradski senat jer je sklon protestantizmu a ban Erddedy dobiva slobodne ruke da vodi postupke protiv varaždinskih protestanata.¹⁾

bio, pored ostalog jedan od važnih razloga da je tada već izmijenjeni gradski senat godine 1628. pozvao isusovce iz Zagreba, gdje su oni već imali svoje sjedište, u Varaždin te da su se gradski oci složili da im treba predati župu, župska imanja s kmetovima, školu i prebendarsku kuću. Isusovci su u to doba već bili poznati kao red koji se bavi obrazovanjem mladeži, imali su u Zagrebu već gimnaziju te su sada u Varaždinu najprije osnovali svoju misiju. 2)

Međutim, čini se da su se varaždinski građani tek prividno pokorili naredbama sabora te da protestantski duh još uvijek nije bio zamro u gradu, čemu je vjerojatno mnogo pridonio i boravak njemačke protestantski orijentirane posade u tvrđji, jer uskoro opet dolazi do sporova između grada i isusovaca. Iz zaključaka Hrvatskog sabora godine 1633. 3) saznajemo da je određen car-

1) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u Gradskom muzeju Varaždin.

2) Op.c.

3) Zaključci Hrvatskog sabora I 1631-1693. Državni arhiv NR Hrvatske, Zagreb, 1958, str.27.

ski komesar koji mora provesti istragu i napraviti red u varaždinskom magistratu, a 1635. 4) zagrebački biskup naziva varaždinske gradjane hetericima. Dr Rudolf Horvat u svojoj Povijesti Varaždina navodi da je varaždinski magistrat 1633. protjerao isusovce iz župe i oduzeo im sve nekretnine koje su dotada uživali. Spor je završen tako da je maknut dotadanji isusovački superior i postavljen novi. Isusovci župu nisu više dobili, ali su se posvetili školstvu i osnovali gimnaziju. Horvat kao godinu osnutka gimnazije spominje godinu 1634. dok Filić prema Vaninu navodi godinu 1636. U svim svojim akcijama imali su isusovci veliku podršku u Hrvatskom saboru i u plemstvu, a napose u banu Sigismundu Erddēdiu. Tako ih je sabor oslobodio haramijske takse i "labores gratuiti" na 5 godina kako bi mogli uređiti školu i rezidenciju. 5) Mnogo im je pomogao i legat bivšeg komandanta granice Sigismunda Trautmansdorfa od kojeg su dobili imanja Kućan gornji i donji te 7000 fr. dok im je kralj Ferdinand dao imanje Apatovac. Uskoro posjeduju i Beletinec te vinograde na Varaždinbregu, Sv. Iliji, Vinici i Zavrču i mnoge njive i livade na teritoriju Varaždina.

Prva isusovačka rezidencija bila je, čini se, Zagrabijaševa kuća koju oni 1635, kada kupuju kuću Petra Ridjanca, daju u zamjenu i doplaćuju još 1000 fr. Nakon toga im grof Gašpar Drašković kupuje kuću de Rudellis. Obje su se ove kuće nalazile na mjestu na kojem će se kasnije graditi kolegij. 6) Gašpar Drašković je dao sagraditi i posebnu zgradu iz hrastovine za gimnaziju u koju se škola preselila 1637. Gimnazija je imala 4 razreda s 250 učenika. Godine 1638. je otvoren V. razred - retorika dok je VI. razred - poetika - otvoren tek 1645. 7)

1.V.1648. izbio je u Varaždinu požar od kojeg je stradalo preko 100 kuća. Gimnazija je potpuno izgorjela a stradala je i isusovačka rezidencija. Sabor sada odlučuje da sva davanja isusovačkih kmetova idu u korist obnove varaždinske gimnazije. Na saboru 11. X. 1649. 8) traže isusovci pomoć za dovoz građevnog materijala - kamena, pijeska, vapna i drva za obnovu

4) Op.c.str.58.

5) Op.c.str. 51

6) Krešimir Filić: Spomenica gimnazije Varaždin 1936.

7) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina, Rukopis u GMV

8) Zaključci Hrvatskog sabora 1631-1696. Državni arhiv NR Hrvatske, Zagreb 1968, str.139

gimnazije a njihovu molbu preporučuje tadašnji ban Nikola Zrinski predočivši prisutnima sve dobrobiti i koristi ove škole. Sabor na to odlučuje da na obnovi gimnazijske zgrade, koja mora biti jednokatna zidanica, rade kmetovi županije i plemićki kmetovi svih okolnih imanja. Ta je zgrada, koja se nalazi istočno od crkve, stoljećima služila kao varaždinska gimnazija sve do izgradnje nove gimnazijske zgrade u Preradovićevoj ulici u drugoj polovici 19. stoljeća.

Koncem aprila godine 1642. održava se ponovno sabor u Varaždinu pod predsjedanjem Ivana Draškovića. Tom prilikom sabor donosi zaključak: "Vt templum Patrum Societatis Iesu in ciuitate hac Varasdiensi initiandum..."⁹⁾ Saborski zastupnici i hrvatski plemići bili su dakle osobito zainteresirani da se pomogne isusovcima pa sabor eto zaključuje da bi se započelo s gradnjom crkve. Vanino navodi da je isusovačka crkva u Varaždinu započeta 1642, da je građena do 1646. te da je posvećena 1656. godine. 1656. je dakle godina kada je crkva bila tako daleko gotova da su se u njoj mogli održavati crkveni obredi, a tu ćemo godinu i danas naći u natpisu glavnog crkvenog ulaznog portala. Prilikom kasnijih požara crkva je stradala i bila obnavljana uz neke izmjene, napose u gornjem dijelu glavne fasade gdje je jednostavni trokutni zabat zamijenjen zabatom valovito povijenih oblika u duhu kasnog baroka i prikazom Krista s križem na oblacima u stuccu od čega se danas vide samo oblaci. Stariji Varaždinci će se tog prikaza još sjetiti, međutim nije poznato posjeduje li služba zaštite spomenika dokumentaciju o tome. Fasada je danas na žalost u tako lošem stanju da se bez sačuvane dokumentacije ovaj gradjevni dio neće moći autentično obnoviti.

Ako usporedimo plan Ignaca Wagnera¹⁰⁾ koji je napravio tlocrt i nacrt isusovačkog kompleksa iza požara Varaždina 1776. postaje jasno da se prvotna fasada crkve razlikuje od današnje. Tu je upravo vidljivo da je fasada u svom gornjem dijelu mijenjana. Portal i niše uz njega se nisu izmijenile, ali se uz strane poput lezana izvedene polupilastre pojavljuju isti takvi polupilastri koji flankiraju portal i nastavljaju se iznad vijenca do vrha već spomenutog valovito povijenog zabata koji na krajevima završava u obliku plošno svijenih voluta. U toj se obnovi fasade upravo osjeća duh kasnog baroka koji u nak-

9) Op.c. str.100

10) Djurdjica Cvitanović: Dokumentaciona gradja isusovačke arhitekture u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji str.235 br.20 Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1975.

nadno postavljenim vazama nad portalom tendira već prema stilu Ljudevita XVI, dakle prema klasicizmu. Crkva inače ima tlocrt tipičan za isusovačke objekte ove vrsti, ona je jednobrodna s po 3 postrane kapele sa svake strane od kojih su samo dvije ukrašene stuccom (prva lijevo od ulaza i prva desno od oltara), dok su ostale glatkih zidova pa vjerojatno nije bilo dovoljno sredstava da se one do kraja uredi. Nad kapelama se protežu hodnici s galerijama.

Kakav je bio prvotni glavni oltar, to nam nije poznato, a ne znamo ni da li je današnji oltar sačuvao barem dijelove prvotnog oltara jer o tom zasad nema dokumentacije. Dr Vanino piše da je oltare u sv. Katarini u Zagrebu radio varaždinski stolar Toma Derwant aliter Terbant, a kipove na njima takodjer varaždinski majstor-kipar Jakob Oltenpoher 11), pa bi svakako bilo interesantno znati ako je već Varaždin u to doba imao takve majstore da su ih isusovci koristili za svoju zagrebačku crkvu, nisu li ih možda angažirali i za varaždinsku? Bilo bi to moguće. Možda nam budućnost otkrije dokumente koji će ovaj problem osvijetliti. Filić piše da je današnji oltar varaždinske crkve napravljen u 18. stoljeću, ali dalje u taj problem ne ulazi. 12)

Juraj Habdelić navodi da je patron crkve bio Gašpar Drašković koji je namaknuo i najviše sredstava za njenu gradnju, a to kaže i Ladislav Ebner u svojoj povijesti Varaždina. 13) Ovu nam činjenicu potvrđuje i natpis sačuvan na portalu crkve koji Gašpara Draškovića naziva fundatorom. Kao voditelja gradnje spominje Vanino isusovca Djuru Matotu. Je li on bio neke vrsti palir ili je i autor projekta, to zasada nije moguće ustanoviti. Filić kaže da je crkve nastradala od požara te da je popravljena 1671. a da je toranj dovršen 1676, dok sadašnji toranj datira u godinu 1756. Od kuda mu ti podaci, to nigdje ne navodi niti ulazi u detalje gradnje. 14)

11) Miroslav Vanino: *Isusovci i hrvatski narod*, Zagreb 1967.

12) Krešimir Filić: *Spomenica gimnazije Varaždin*, 1936.

13) Ladislav Ebner: *Historisch-Topographische Beschreibung der Freystadt Varasdin*. Varaždin, 1824.

14) Krešimir Filić: *Spomenica gimnazije*. Varaždin, 1936.

Medjutim, iz vremena kada se toranj završavao postoje sačuvani ugovori u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Godine 1674. sklapa isusovački prior Sabater ugovor s ptujskim gradjaninom Petrom Julijanom 15) prema kojem Julijan ima dići toranj, kojem su temelji već napravljeni, još za 12 klaftri u visinu, napraviti lezene i gornji vijenac, a majstor Ivan Vrana, kamenar iz Vinice, treba dovesti kamen i izraditi kamene dijelove, dok će ciglar Hotimec napraviti potrebne cigle. 1675. sklopljen je ugovor i s tesarom Petrom Wolfanom iz Ptuja 16) za drveni kostur tornja te za stepenice i podeste, a 17.1.1676. sklapa Sabater ugovor s majstorom Bartolom Mosterom iz Voitsberga za pokrivanje krova na tornju.

Medjutim, polovicom 17.stoljeća, kada su isusovci već bili uhvatili solidno korijenje u Varaždinu, vodili gimnaziju i gradili crkvu - godine 1652. predlaže isusovački provincijal da se gimnazija iz Varaždina premjesti u Ptuj. Oko tog prijedloga razvila se živa polemika pa neće biti neinteresantno pozabaviti se s nekim mišljenjima o tom problemu jer ona nam omogućuju uvid u prilike onog vremena.17) Prvi se javio poznati isusovac - književnik Juraj Habdelić koji ustaje u obranu Varaždina navodeći imovinu koju je ovdje isusovački red stekao. Kralj je isusovce oslobodio kraljevskog poreza a varaždinski magistrat dijela daće koju bi trebalo plaćati gradu. Grof Gašpar Drašković im gradi crkvu a gimnazija, usprkos tome što je bila izgorjela, ipak i dalje radi s 4 razreda, pa ima nade da se uskoro, čim bude više mjesta, otvore i V. i VI. razred. Tokom 20 godina svi su isusovački provincijali smatrali da se u Varaždinu ima osnovati kolegij a i svi generali su to poticali izuzev Gotfrieda. Varaždin je osim svega toga vrlo značajan grad koji ima i takvu okolinu otkuda se mnogi djaci žele školovati pa ih ima ovdje više nego što bi ih bilo u Ptuju. Na prigovore protivnika da je Varaždin nezdrav zbog mnogih voda koje ga okružuju nalazi Habdelić značajne proturazloge. On hvali varaždinsko podneblje kao vrlo zdravo, a pored toga Varaždin ima i liječnika i ljekarnu pa nedaleko su i dobre Toplice u kojima se mnogi ljudi uspješno liječe. Na kraju on spominje i mnoge mecene koji su spremni i dalje pomagati kako školu tako i gradnju koja je u toku, navodeći plan za gradnju sjemeništa i kolegija za koji je biskup Juraj Drašković ostavio legat od 6000 fr. a grofica Tonhausen obećala da će takodjer novčanim doprinosom pomoći gradnju.

15) Coll.Var .XXVI fasc.7.br.38.Arhiv Hrvatske Zagreb.

16) Op.c.

17) Miroslav Vanino: Dva priloga povijesti isusovačkog kolegija i gimnazije u Varaždinu, Vjesnik kralj.zemalj.arhiva, knjiga XIX, Zagreb 1917. str.125-132.

Osim ovog Habelićevog stava postoji još i mišljenje nepoznatog isusovca o tom problemu. On iz Varaždina piše isusovačkom generalu u Rim i zauzima se da se isusovački kolegij i gimnazija ne premještaju u Ptuj. Kao razloge za to navodi on da Ptuj ima mnogo manje stanovnika nego Varaždin pa će prema tome tamo biti i manje učenika, a hrvatskim djacima je Ptuj izvan ruke, kao i Medjimurcima koji tendiraju u Varaždin. Osim toga taj je grad i jeftiniji od Ptuja pa su tu i manji porezi, jer Varaždin spada pod ugarsku upravu, a Ptuj pod austrijsku. I on se poziva na mnoge posjede koje isusovci ovdje već imaju i na mnoge mecene. Osvrnuvši se na zdravstvene prilike ovaj pisac iznosi mišljenje dr de Apostolisa koji pozna Varaždin i hvali ovdašnju klimu. Što se turske granice tiče ona je dođuše udaljena svega 8 sati, no u Ugarskoj su mnoga isusovačka sjedišta puno bliža turskoj granici, pa dok stoji Koprivnica, nema opasnosti za Varaždin, a ako Koprivnica padne, onda nije ugrožen samo Varaždin nego i Ptuj.

Ova nam polemika pruža uvid u prilike onoga vremena u Varaždinu i oko njega, no bit će da je ona uskoro i zamrla jer više nema glasova o premještaju gimnazije u Ptuj, a gradjevni radovi se na isusovačkom kompleksu bez zastoja nastavljaju.

Jedan od velikih mecena ne samo isusovačkog reda nego i obrazovanja uopće u Hrvatskoj u to vrijeme bio je protonotar kraljevstva Ivan Zakmardi. Kao podžupan županije varaždinske živio je Zakmardi dulje vremena u Varaždinu, a kako je bio imućan čovjek bez djece, odlučio je već godine 1659. u Varaždinu osnovati konvikt u kojem bi imali opskrbu siromašni a dobri djaci isusovačke gimnazije.¹⁸⁾ Godine 1660. taj se konvikt otvara za 8 učenika, ali u kojoj se kući nalazi, to nam nije poznato. Zakmardi oporukom godine 1664. ostavlja znatan dio svojih imanja u korist djačkog konvikta, a još prije smrti 25.IV.1667. osniva i zakladu za taj objekt. Tako su prihodi od Zakmardijevih imanja omogućili isusovcima da 1668. započnu graditi dvokatnu zgradu - danas poznatu pod imenom Zakmardijeve palače u Lončarićevoj ulici. Gradnju su izvodili varaždinski zidari Blaž i Jakob Jančić. Za posao su dobili 1200 fr. "dobrog novca koji je tada u Varaždinu bio u opticaju" i moralo je stalno raditi 5-6 zidara, a najmanje 4, dok su gradjevni materijal - rezani kamen, ciglu, vapno, pijesak, željezo, daske i čavle te gradjevno drvo nabavili sami investitori.

18) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u GMV citira "De seminario Varasdinensi, Rukopis u Hrv.drž.arhivu br.161 te Acta collegii societatis Iesu Varasdinensis I br.4 i Acta croatica 1668.

Po završetku radova izvodjači su dobili likov (aldomaš) 5 vedara dobrog vina. Zgrada je završena 1672. kada su se tamo nastanili pitomci gimnazije. To je jednostavna, masivna, ranobarokna dvokatnica u unutrašnjosti razdijeljena u manje svodjene prostore kojima se komunicira u oba kata preko prostranih središnjih svodjenih predvorja a u njih s istočne strane ulazi stubište. Na podestu stubišta otkriven je nedavno na južnom zidu lijepi, mali, barokni kućni oltarić, ukrašen stuccom, koji je prema nekim još vidljivim tragovima vjerojatno bio bojadisan. Južna strana fasade prema parku rastvara se u arkadne hodnike na arhivolt poduprte kolumnama koji svojim nejednakim dimenzijama daju ovom masivno-majestetičnom objektu stanovitu lakoću. Sjeverna strana zgrade okrenuta prema Lončarićevoj ulici, odnosno prema stražnjoj dvorišnoj strani bivšeg kolegija, raščlanjena je tek nizom prozora od kojih su po dva središnja u oba kata spojena poput bifore a pripadaju i u općoj slici fasade ukazuju na predvorja I. i II. kata. Ova je zgrada 1867. došla u posjed varaždinskog kotlara Josipa Polanca. Danas je to općedruštvena imovina te obnovljeni objekt služi kao uredski prostor SIZ-u za stambenu izgradnju.

Kako je već spomenuto, posjedovali su isusovci dvije kuće u Varaždinu, i to Ridjančevu i kuću de Rudellis koju im je kupio grof Drašković. Obje su bile u blizini crkve i gimnazije pa su im po svojoj prilici služile kao rezidencija. Još godine 1671. sklapaju oni ugovor s Matijom Kamenigom, majstorom iz Schleinza u Štajerskoj, za pokrivanje krova tog svog sjedišta.

Medjutim, godine 1678. povišena je isusovačka rezidencija u Varaždinu na položaj kolegija pa su dosadašnje prostorije postale premale. Kako, ako uzmemo u obzir tadanje isusovačke posjede, zaklade i donacije obitelji Drašković i grofice Tonhausen, materijalna strana vjerojatno nije bila problem, to su se isusovci odlučili na gradnju novog kolegija pa prvi njegov rektor Leonardo Sabater ubrzo pronalazi i graditelja. To je bio Jakob Schmerlaib, zidarski majstor iz Leibnitza u Štajerskoj. Ugovor o gradnji sklopljen je godine 1679. između Sabatera i Schmerlaiba a potpisali su ga kao svjedoci dva isusovca i Lorenz Karan gradjanin Leibnitza.¹⁹⁾ Isusovci moraju nabaviti građevni materijal: kamen, opeku, vapno, pijesak i drvo za skele, a Schmerlaib ima raditi točno prema svom nacrtu. Kolegij se zida od temelja te posao ima biti najbolje i najsavjesnije napravljen. Prostorije moraju biti svodjene, a isto tako i svi hod-

19) Coll.Var.XXVI fasc.7 br.38

nici. Sve sobe u II.katu treba da imaju stukaturu. Treba sagrađiti i 3 dimnjaka i velika vrata između stolarije i sakristije, stepenice također moraju biti prikkladne, isto tako i zahodi u sva tri hodnika moraju imati duboku grabu. Schmerlaib će za posao dobiti 3000 rajnskih forinti isplaćenih prema tome kako će gradnja napredovati. Mjesto likova dobit će 25 talira koji vrijede 37 rajnskih forinti i 30 krajcara. Kolegij je završen 1691.godine, a gradilo se s prekidima radi ratnih opasnosti posebno zbog rata s Turcima. (Opsada Beča 1683. i rat u Slavoniji od 1686. pa sve do Karlovačkog mira 1699). Uz ovaj ugovor, koji se danas nalazi u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, priloženo je još nekoliko ugovora s izradjivačima cigle i crijepa te s majstorima koji će izraditi željezne spone, brave i čavle.

Iako se iz ugovora razabire da je Schmerlaib radio i nacrt za tu zgradu, on nam u originalu iz 17.stoljeća, čini se, nije sačuvan ili nam zasada nije dostupan što je za žaliti jer je rektor Sabater, izgleda, dobro znao koga je uzeo za graditelja. Jakob Schmerlaib bio je u to doba najzaposleniji, najznačajniji, najtalentiraniji i najiskusniji graditelj u cijeloj Štajerskoj. 20) Prema stilu rada onog vremena bio je to veliki poduzetnik koji je zapošljavao znatan broj radnika, a ako je za neki veći gradjevni poduhvat trebao više ljudi, najmio ih je čak s područja Salzburga. Bio je član zidarskog ceha u Judenburgu, a živio je u Leibnitzu kuda je došao godine 1675. 21) Tokom svog života izgradio je više od tridesetak objekata, uglavnom sakralnog značaja, među inim na našem teritoriju i crkvu u Ljutomeru gdje je obnovio i župni dvor. U jednom procesu protiv vještica koji se 1682. održao u Leibnitzu nastupa i Schmerlaib kao svjedok, a akti ganazivaju "Walischer Maurer". Kako inače nije poznato otkuda je on 1675. došao u Leibnitz, bio bi to jedini podatak koji ukazuje na njegovo eventualno romansko porijeklo.

Ako usporedimo samo neke od njegovih radova, npr. kolonade na dvoru Seggauberg iznad Leibnitza ili dvorišne arkade u dvorcu Külml 22) i u opatiji Pöllau u istočnoj Štajerskoj, odmah se osjeća direktna stilska veza između potpornja ovih arkada i pilo-

20) Rochus Kohlbach: Steirische Baumeister. Graz, 1965, str. 395-360

21) Gert Christian-Emmerich Holzmann: Ein Beitrag zur Baugeschichte von Leibnitz str.72. 1000 Jahre Leibnitz 970-1970. Leibnitz.

22) Woisetschläger-Krenn: Alte steirische Herrlichkeiten.Graz. 1973 str.70-73.

na koji podupiru lukove u prizemlju bivšeg varaždinskog kolegija. Ti su piloni tek vidljivi danas u unutrašnjosti u hodnicima prizemlja jer su kolonade na žalost zazidane. U ugovoru, koji je majstor Schmerlaib sklopio s rektorom Sabaterom, izričito je naglašeno da prostori u II.katu imaju biti stukirani ali se posebno ne navodi ime stukatera niti je zasada pronadjen ugovor s takvim majstorom. Kako je Schmerlaib zapošljavao kao poduzetnik mnogo ljudi, vjerojatno je doveo u Varaždin kojeg od svojih suradnika za tehniku stucca, možda Antonia Maderni ili Josipa Antuna Sereni koji se u to doba spominju kao stukateri u dvoru Kūlml i na nekim drugim objektima na kojima je on u Štajerskoj radio. U to su vrijeme štajerski stukateri gotovo isključivo porijeklom iz gornje Italije, a Josef Antun Sereni 23) jedan je od članova poznate umjetničke obitelji koja je imala svoju radionicu i iz koje potječu mnoge poznate stucco-dekoracije. On je rado dekorirao plohe zidova i svodova plošno izvedenim stuccom u obliku vitica akantusa koje su svojim poput arabeska povišnim oblicima potpuno pokrivale površine uokolo figuralnih prizora. Iako je nemoguće pouzdano dokazati da je Sereni radio u Varaždinu, ipak treba naglasiti da vegetabilni stucco, koji uokviruje prizore iz starog zavjeta na stubištu između I. i II. kata varaždinskog kolegija, dosta podsjeća na njegov način rada. U svojoj Povijesti župe Marije Bistrice navodi Vjekoslav Noršić da je mnoge crkve u Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća stukirao isto tako poznati talijanski stukater porijeklom iz Tessina Antonio Giuseppe Quadrio i pripisuje mu stucco u varaždinskoj isusovačkoj crkvi. Međutim, za Quadrijev način rada tipične su plastične girlande akantusa s plodovima koje u Varaždinu - barem u bivšem kolegiju - ne susrećemo. Nije jasno od kuda Noršiću podaci o Quadriu i njegovom radu u ovim našim krajevima pa je zbog toga i teško pretpostaviti njegovu eventualnu vezu sa Schmerlaibom koji je i za stukaterske radove bio vezan ugovorom.

Nakon što su svi isusovački objekti gili gotovi, saznajemo tek tu i tamo iz saborskih zaključaka ponešto o sudbini tih zgrada. Tako se 1727. popravlja zgrada gimnazije a Hrvatski sabor doznačuje 100 fr. "pro reparatione scholarum". 24)

Godine 1723. postaje hrvatskim banom Ivan Drašković Trakošćanski. Tom prilikom je instalacija bila izvršena u Varaždinu u gradskoj vijećnici koju zovu i sabornicom, a ban je prisegu izvršio u

23) Op.c.

24) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u GMV.

isusovačkoj crkvi. 25) Na nalog Marije Terezije, koja je tražila da se ispita stanje zgrade varaždinske gimnazije 26) i naredak učenika, sabor 1765. osniva komisiju koja će predložiti i novu naučnu osnovu. Komisija izvještava da je zgrada gimnazije od temelja zidana. U prizemlju je svodjena, a u I. katu ima drvene stropove. Pokrita je svindrom koju bi trebalo ukloniti i zamijeniti crijepom. U prizemlju se nalaze 4 razreda, dok su 2 razreda u jednom dijelu I. kata, a u drugom dijelu se nalazi dvorana koja služi gimnazijalcima za kazališne predstave.

Tokom prve polovice 18. stoljeća susreću se u gradskim zapisnicima napomene o tužbama varaždinskih građana zbog obijesti gimnazijalaca. Oni oštećuju gradske zidine, skiću se na večer oboružani po gradu i uznemiruju mirne stanovnike. Gradski magistrat poziva na sjednicu i isusovačkog rektora i direktora gimnazije radi dogovora o uspostavljanju discipline, određuje redarstveni sat i straže koje će aretirati svakoga koji smeta red i mir. Građani, koji ukonačuju gimnazijalce, odgovorni su za njihovo ponašanje pa će nadoknaditi prouzročenu štetu i platiti globu ukoliko njihovi pitomci počine kakve izgrede. 27)

Isusovci su djelovali u Varaždinu i vodili gimnaziju do ukinuća reda 1773. 28) Ubrzo iza toga jedna je komisija godine 1774. izradila inventar isusovačkih posjeda 29) a taj nam je inventar sačuvan u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Potpisali su ga grof Franjo Patačić, Sigismund Komaromi i diecezanski komesar Antun Pullay. Prema tom izvještaju cijeli je kompleks sagrađen "ad formam clavis" a zaprema 2317 kvadrata. U prvom su dijelu prostori za potrebe reda, pomoćne prostorije i spremišta, u srednjem dijelu prostori za religiozne potrebe, arhiv i kućna kapela, u zadnjem traktu 14 soba i biblioteka. U potkrovlju su spremišta za žito. Laboratorij je prigradjen kolegiju, a i štale su zidane. Dalje slijedi popis ostale isusovačke imovine, kuće u Bolničkoj i Dravičkoj ulici, vrt na gradskim bedemima, oranice i vinogradi te inventar crkve i pokretnih dobara. Sve to postaje

25) Op. c.

26) Op. c. citira "Acta congregationalia god. 1765. br. 61 Hrv. drž. arhiv.

27) Op. c. citira Protokol grada Varaždina 1703-1754 str. 107-110 Historijski arhiv Varaždin.

28) Op. c.

29) Coll. Var. XXIX 1774. Arhiv Hrvatske.

vlasništvo Hrvatske naukovne zaklade. Posljednji rektor je poznati književnik Nikola Plantić koji još i nakon požara 1776, iako nije više kompetentan, moli da se nastradale isusovačke zgrade poprave.³⁰⁾ Iste 1776. godine odlukom Marije Terezije odlazi u Varaždin (pavlini red.³¹⁾ Pavlini su bili poznati kao učeni ljudi te su na temelju caričine odluke preuzeli obuku u varaždinskoj gimnaziji, nastanili se u bivšem isusovačkom kolegiju te preuzeli i crkvu.

Kako je prilikom velikog požara 1776. izgorio dio isusovačkih zgrada, posebno krovna konstrukcija, održavali su pavlini obuku u Zakmardijevoj palači. Zgrada gimnazije je međutim ubrzo popravljena pa se od 1.XI.1776. već ponovno u njoj održava obuka.

U martu godine 1777. obraća se pavlinska provincija Kraljevinskom vijeću i moli popravak samostana jer i djaka i profesora ima mnogo.³²⁾ Toj se molbi pridružuje i varaždinski magistrat sa zahtjevom da se bivši jezuitski kolegij za pavline lijepo uredi. Kraljevinsko vijeće donosi u julu 1777. odluku da se varaždinski kolegij ima za pavline popraviti. No već u decembru 1776. dobili su administratori jezuitske mase nalog od sabora da utvrde oštećenja i daju prijedloge za popravak. Oni su za to ovlastili varaždinske obrtnike kamenara Mihajla Taxnera, graditelja Jakoba Erbera i gradskog prisežnika, tesara Simona Ignaca Wagnera³³⁾ koji su zatim u siječnu 1777. podnijeli izvještaj saboru. Wagner je napravio tlocrt zgrada i dvorišta, nacrt fasada i prijedlog za popravak krovne konstrukcije. Ovom izvještaju, planovima i priloženim legendama imamo zahvaliti da se danas prilično točno može dokumentirati stanje zgrada u 18. stoljeću koje se vjerojatno nije mnogo izmijenilo od vremena same gradnje. Erber dajući predračun za zidarske radnje na izgorjelom kolegiju kaže da su i svodovi oštećeni, a napose štukature; toga je bilo osobito mnogo u drugom katu, ali i u prvom, ali ne govori o tom hoće li se one obnavljati odnosno popravljati. Popravljala se štala za konje i šupa za kola, a Taxner (zovu ga i Tächsner)

30) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u GMV. citira Acta consilii croatici E br.11 i 34.

31) Op.c.

32) CRC Kut.242 i 251. Arhiv Hrvatske.

33) CRC Kut. 221 i 236.

daje predračun za kamene okvire prozora i vrata. Isti majstori vrše i popravke na crkvi, dok kiparske radove u unutrašnjosti treba izvršiti Franz Johann Orran, a pozlate i slikarske radove Josip Sartori, slikar i pozlatar. Radovi za crkvu iznosili su tom prilikom 4134,50 fr. a za kolegij 9813,30 fr. Na školi je bilo najmanje popravaka i to u vrijednosti od 2666,52 fr.

Simon Ignac Wagner nacrtao je tlocrt cijelog bivšeg isusovačkog kompleksa 34) s malim trgom ispred crkve i Marijanskim stupom, dijelom vijećničkog trga i palače Drašković te njene prigradnje nasuprot crkvi u kojoj su se tada već održavali sabori. Na planu se vidi i bivša kapela kongregacije koja je poslije uklopljena u gimnazijsku zgradu nakon što je uklonjena fasada, zatim zid ispred kolegija i prostorije s hodnikom gdje se prodavalo vino, što je sve kasnije bilo srušeno. U kutu između kolegija i kuće Bakić bilo je gradsko vatrogasno spremište. Kod zgrade kolegija naznačene su na tom tlocrtu samo prostorije u prizemlju prednjeg trakta, a sve drugo je ostalo u obrisima osnovnih zidova. Na planu, koji je Dj. Cvitanović publicirala u Godišnjaku zaštite spomenika kulture pod br. 20 a koji se nalazi u Državnom arhivu u Budimpešti, nalaze se tlocrti obih katova kolegija koji je gradjen u ključ s točnim rasporedom prostorija i s obim stubišti- ma a u legendi postoje i oznake koje su prostorije bile štukirane. U II.katu imale su sve prostorije stukaturu na svodovima, dok ih je u I.katu bilo tek nekoliko. Fasada je stroga i jedno- stavna s jednomjerno raspoređenim prozorskim osima, izuzev po dva središnja stubišna prozora koji su bliže primaknuti pa već time u općoj slici fasade ukazuju na stubište. Ispred zgrade na razini današnjeg pločnika vidi se kasnije uklonjeni zid koji je tekao uzduž fasade s portalom ulaza.

Cvitanovićeva je u Budimpešti našla i na istom mjestu publicirala još jedan plan isusovačkog kompleksa na kojem se osim tlocrta prizemlja zgrada te trase nasuprotnih objekata vidi i područje dvorišta. 36) Između zapadnog zida crkve, sakristije i kolegija nalazio se ukrasni vrt s paviljonom koji je sa sjeverne i zapadne strane bio flankiran, nekada otvorenim kolonadama kolegija. Na ukrasni vrt se do današnje Lončarićeve ulice nastavljao voćnjak. Na istočnoj strani tog voćnjaka bila je pecara za raki- ju i šupa za kola, a nešto dalje u zavoju zemljišta uz ulicu

34) Tlocrt u Gradskom muzeju Varaždin.

35) Djurdjica Cvitanović: Dokumentaciona gradnja isusovačke arhi- tekture u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, str. 235 br. 20. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb br. 1 1975.

36) Op.c. br.21. str.236.

svodjena štala za 22 konja. Nasuprot se vidi dio vrta i dvorišta Zakmardijeve palače, odnosno seminara.

Akvarelirani crtež fasade kolegija, koji takodjer publicira Cvitanovićeva pod br.17 u već citiranoj knjizi, zaista je morao slučajno doći u fundus dokumentacije varaždinskog isusovačkog kolegija u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. On je priložen spisima za obnovu tog kompleksa u korist pavlina i nosi godinu 1777. bez neke druge oznake, ali već na prvi pogled ne samo uspoređujući postojeće planove nego i analizom danas sačuvanog objekta kao i stilskom analizom ovog crteža postaje jasno da se ovdje radi ili o nekom drugom zdanju ili o nekoj preinaki koja nikada nije bila izvedena.³⁸⁾ Rustika prizemlja, prozorski okviri, plošni, poput lezana projektirani polupilastri i konačno veliki girladama i vazama ukrašeni portal upućuju već sasna na stil Ljudevita XVI, dakle na klasicizam a tih tragova na današnjem objektu uopće nema. Ako pretpostavimo čak i to da je fasada kasnije mogla biti očišćena od ovih elemenata, onda nam tu alternativu demantiraju ona dva primaknuta prozora - danas čak pomaknuta iz horizontale ostalih prozora - u središtu fasade koji pripadaju stubištu. Oni su svojim položajem i razmjerima uvjetovani položajem i dimenzijama stubišta, dakle samom konstrukcijom zgrade, a na ovom akvareliranom crtežu pročelja nema tome traga jer su prozorske osi ravnomjerno raspodijeljene. Današnji portal je umnogo uži, završava jednostavnim polukružnim zabatom i nosi godinu 1783. U segmentima uz polukružni otvor lijevo se nalaze mjesec i zvijezde, a desno sunčani krug sa zrakama.

Godine 1783/4. Josip II. provodi reformu školstva, a 1786. ukida i pavlinski red.³⁹⁾ Imovina pavlina prelazi u državni erar, a to se odnosi i na varaždinski kolegij i crkvu. Gimnazija radi i dalje, a ex-pavlini su smjeli vršiti profesorsku službu dok se ne imenuju drugi profesori. U doba rata s Turskom prema naredbi Josipa II. godine 1788. kolegij i crkva te velika dvorana gimnazije postaju spremišta žita.

Zgrada gimnazije je, kako je već rečeno, služila svojoj svrsi do sedamdesetih godina 19. stoljeća kada je sagrađena današnja gimnazijska zgrada. Kapela kongregacije uklopljena je u gimnazijski prostor, ali je na žalost lijepa kasnobarokna fasada, kako je vidljivo još na Wagnerovom planu, uklonjena. Isusovačko-pavlinska crkva bila je dugo godina gimnazijska crkva, a sada služi bivšim čazmanskim kanonicima za crkvene obrede i Baroknim večerima za održavanje koncerata barokne glazbe jer je to izuzetno lijep barokni ambijent. U bivšem isusovačkom kolegiju bio je

39) Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u GMV.

niz godina Okružni sud, a danas je to domicil Fakulteta organizacije i informatike. Ta je zgrada u unutrašnjosti doživjela dosta izmjena. Na žalost nam nije poznato šta je sve obnovljeno i izmijenjeno nakon velikog požara 1776. na temelju Wagnerovih planova. Jesu li obnovljene stukature u II.katu pa kasnije možda uklonjene? Ili možda mnogo toga što je tada stradalo uopće nije više obnavljano!

Fakultet organizacije i informatike živa je ustanova koja ima svoje aktuelne i realne potrebe, a istodobno nije nesklona čuvanju vrijednih ostataka stare varaždinske barokne baštine pa neće biti nevažno i neinteresantno zabilježiti i naglasiti ono što je u toj baštini još vrijedno i moguće sačuvati.

Fasada je uglavnom sačuvala svoje izvorne oblike tipičnog jednostavnog majestetičnog ranog baroka s jednomjerno raspoređenim prozorskim osima izuzev one dvije središnje primaknute. Te su dvije osi bile u jednom vremenskom intervalu zazidane te ih je prema usmenoj predaji poznati varaždinski muzealac i počasni konverzator prof.Filić dao otvoriti i obnoviti. Treba, međutim, spomenuti da su na Wagnerovom planu ta dva prozora smještena u istoj horizontalnoj liniji s ostalim prozorima, dok su danas pomaknuti za polovicu svoje visine iz normalne horizontale tako da su samo dva puta po dva, a ne tri puta, kako je to nacrtao Wagner. Teško je danas utvrditi jesu li središnja dva prozora u prizemlju zbog nekih potreba u unutrašnjosti već ranije zazidana pa je raspored preostalih četiriju izmijenjen ili se to dogodilo prilikom naknadnog otvaranja. Fasadu zgrade trebalo bi prilikom eventualne obnove pravilno bojadisati - zagasito žuto ili zagasito crveno - što je tipično za rani barok, tako da se jednostavne kamene prozorske šambrane na svojoj pozadini istaknu. U unutrašnjosti su prostori sačuvali uglavnom djelomično križne s kapama a djelomično bačvaste svodove s tzv. "gurtama". Stucco nalazimo danas na žalost samo na stubištu između I. i II. kata glavnog sjevernog trakta, dok se na stubištu zapadnog dijela zgrade nalaze tek sporadični ostaci koji se po fakturi, a čini se čak i po temi, razlikuju od onog u sjevernom dijelu. Fragmenti u zapadnom dijelu, koliko je još vidljivo, radjeni su u obliku stiliziranih povijenih traka. Na prilazu u II. kat sjevernog stubišta vidi se u začelju grbovnica koju drže dva heraldički postavljena grifona nadvišena kacigom i uokvirena vegetabilnim motivima. U samoj grbovnici životinja u heraldičkom stavu prednjim šapama drži grančicu s lišćem i plodovima. Koliko se danas može raspoznati, čini se da je to grb obitelji grofova Drašković. Figuralne oblike ovog stucca dosta je teško danas determinirati jer se stubište godinama bijelilo, odnosno bojadisalo, i to sloj na sloj, a da onaj ispod nikad nije bio čišćen. Tako su oblici

postali plošni, izgubivši plasticitet osobito u detaljima. Opreznim čišćenjem ovih naknadno nanešenih slojeva i namaza te koloriranjem zidne pozadine bijeli bi stucco sigurno zasjao u svojoj prvotnoj svježini.

Prilikom nedavnih radova u zgradi zazidani su u zapadnom stubištu otvori koji su kroz zid vertikalno sezali od II. kata do prizemlja.

Ne bismo željeli prejudicirati, ali je možda trebalo prije tog zazidavanja promisliti i pregledati nisu li ti otvori možda izvorno služili za ventilaciju zidja? Varaždin se nalazi na prilično vlažnom terenu što se pojačano osjeća kod onih zgrada koje su sagrađene uz rub grabišta. Svi su stari objekti u temeljima radjeni u cigli i kamenu jer naravno cementa nije bilo. Cigla i kamen navlače vlagu, što se može primijetiti na svim kućama stare varaždinske historijske jezgre, pa i na mnogima izvan nje koje su gradjene u temeljima tim materijalom. Prema planu br.21 koji donosi Cvitanovićeve u citiranoj publikaciji nema još zgrade gdje se nalazi današnja Auto-škola. Iz autopsije "in situ" ustanovljeno je da je donji dio zidja radjen u kamenu, a prostorije u prizemlju imaju bačvasti svod poput nekih u bivšem kolegiju. Moguće je da je taj dio prigradjen krajem 18.stoljeća svakako iza 1777. kad je radjen ovaj Wagnerov plan.

NAPOMENA: Za podatke o stukateru Quadriu iz Noršičeve Povijesti župe Marija Bistrica zahvaljuje dr Miji Tumpiću.